

Η περίοδος από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται από τη δυναμική έξοδο των Ευρωπαίων στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας, με απώτερο σκοπό την αναζήτηση νέων αγορών και πηγών ενέργειας, αλλά και από την ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και στο χρέος εξαγωγής αξιών, θεσμών και φιλανθρωπίας. Η νέα αυτή αποικιοκρατία έμεινε γνωστή ως **ιμπεριαλισμός**.

Την ίδια περίοδο η κατάσταση για το ελληνικό κράτος, μισό αιώνα από την ίδρυσή του (1830), δεν ήταν η αναμενόμενη. Δεν είχαν απελευθερωθεί ακόμη τα «**αλύτρωτα**» μέρη του έθνους. Το πολιτικό σύστημα, παρά την εισαγωγή συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864, διαίωνιζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα **γεωργών και κτηνοτρόφων**. Μόνον το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη στους **Έλληνες της Διασποράς**. Εθνική προτεραιότητα δεν αποτελούσε ο **εκσυγχρονισμός** του κράτους και της κοινωνίας, αλλά η απελευθέρωση των «**αλύτρωτων ιστορικών εδαφών**».

Τον εκσυγχρονισμό της χώρας τόλμησε το 1880 ο **Χαρίλαος Τρικούπης**, που προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και εκτέλεσης δημόσιων έργων.

Το έργο του Χ. Τρικούπη συνέχισε ο **Ελ. Βενιζέλος**, ο οποίος είχε προσκληθεί από την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου, μετά το Κίνημα στο Γουδί (1909), για να διαπραγματευτεί με την πολιτειακή και την πολιτική ηγεσία του τόπου ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις.

Στη Βαλκανική Χερσόνησο την ίδια περίοδο υπάρχει μεγάλη κινητικότητα. Το εθνικό κίνημα των Ελλήνων υπήρξε πρότυπο για όλους τους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και τέλος οι Αλβανοί απέκτησαν την ελευθερία τους.

Οι **Βαλκανικοί Πόλεμοι** (1912-1913) επρόκειτο να αλλάξουν δραστικά τα σύνορα στα κράτη της περιοχής. Στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βουλγαρία απέσπασαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία τα ευρωπαϊκά εδάφη που διεκδικούσαν. Στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία και η Ρουμανία πολέμησαν εναντίον της Βουλγαρίας, λόγω των αυξημένων απαιτήσεων της τελευταίας στο μοίρασμα των εδαφών.

1. Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τα αίτια της αποικιοκρατίας. Κοινή βάση όλης της δυναμικής εξόδου των προηγμένων χωρών της Ευρώπης, από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας αποτελούσαν η αναζήτηση αγορών και πηγών πρώτων υλών, η ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και στο χρέος της εξαγωγής των αξιών και των θεσμών του, καθώς και η φιλανθρωπία.

Κατά τους νεότερους χρόνους, από τον 16ο αιώνα και εξής, αποικίες είχαν ιδρύσει η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία, κυρίως στην Αμερική και στην Ασία. Βασικά στοιχεία όλων αυτών των αποικιών ήταν η εγκατάσταση εποίκων από τις μητροπόλεις και η λειτουργία των κοινοτήτων των εποίκων ως πυρήνων της εν γένει οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής των αποικιών.

Αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός. Η νέα αποικιοκρατία, ως ιστορικό φαινόμενο που έμεινε γνωστό ως ιμπεριαλισμός (από τον λατινικό όρο «imperium»: αυτοκρατορία), διέφερε από τις προγενέστερες φάσεις του φαινομένου από την εξής άποψη: οι νέες αποικίες δε δημιουργήθηκαν από το δημογραφικό πλεόνασμα ή από ανεπιθύμητες θρησκευτικές ή άλλες ομάδες του πληθυσμού της Ευρώπης, ούτε ανέπτυξαν τους θεσμούς των μητροπόλεων της γηραιάς ηπείρου. Οι νέες αποικίες εγκαθιδρύθηκαν από χώρες της Ευρώπης και από τις ΗΠΑ σε υπανάπτυκτες οικονομικά και ανίσχυρες στρατιωτικά περιοχές του κόσμου, ιδίως στην Αφρική, την Ασία και τον Ειρηνικό

Χάρτης της αποικιοκρατίας, ο οποίος αποτυπώνει την παγκοσμιότητα του φαινομένου. Προς τα τέλη του 19ου αιώνα ο ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων κορυφώθηκε και οι δυτικές αυτοκρατορίες μοιράστηκαν σχεδόν ολόκληρη την Αφρική, τη νοτιοανατολική Ασία και τα νησιά του Ειρηνικού.

Ο ύμνος της αποικιοκρατίας

«Το χρέος του λευκού ανθρώπου» («The burden of the white man»), του Ρ. Κίπλινγκ

«Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου
Δώστε τροφή στα πεινασμένα στόματα
Και σταματήστε την επιδημία.

Και μόλις πλησιάσετε τον σκοπό σας,
Και κατορθώσετε ό,τι χάριν των άλλων επιδιώκετε,
Δείτε πώς η τεμπελιά και η τρέλα των απίστων
Καταστρέφουν όλη την ελπίδα σας [...].

Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου,
Θερίστε ό,τι υπήρξε ανέκαθεν η ανταμοιβή του:
Την αποδοκμασία εκείνων που προστατεύει [...].»

Ωκεανό, με τον εξαναγκασμό ή τη χρήση βίας, για να εξυπηρετήσουν κυρίως οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα των μητροπολιτικών χωρών.

Αποικιοκρατία και εθνικισμός. Η εξυπηρέτηση οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων δεν ήταν ωστόσο το μοναδικό κίνητρο, όπως προαναφέρθηκε. Η απόκτηση αποικιών σε υπανάπτυκτες και εν πολλοίς άγνωστες περιοχές του κόσμου υπήρξε εθνική επιδίωξη, που απέκτησε λαϊκή υποστήριξη. Οι αποικίες στον υπανάπτυκτο και αναξιοπαθούντα κόσμο της Αφρικής και της Ασίας έφτασαν να θεωρούνται επιβράβευση των δυνατοτήτων και της ισχύος μιας χώρας της Ευρώπης και στόχος εθνικός. Η αποικιοκρα-

Η κριτική του ιμπεριαλισμού

«Δεν υποστήριζαν όλοι οι διανοούμενοι του δυτικού κόσμου την αποικιοκρατία. Ο Αμερικανός λογοτέχνης Μαρκ Τουέιν, θέλοντας να σπηλιτεύσει την ιμπεριαλιστική πολιτική της χώρας του, η οποία επιτέθηκε το 1899 στις Φιλιππίνες, δημοσίευσε το παρακάτω κείμενο με τον τίτλο “Η πολεμική προσευχή” (The War Prayer). Στο κείμενο αυτό περιγράφει μια ομαδική δέηση στην εκκλησία υπέρ της επιτυχίας του αμερικανικού στρατού στον πόλεμο κατά των Φιλιππίνων αλλά με παράδοξο τρόπο: υποτίθεται ότι ένας αγγελιαφόρος του Θεού επισκέπτεται αόρατος την εκκλησία, διαβάζει τις κρυφές σκέψεις των δεομένων και τις καταγράφει αντί της φανεράς προσευχής:

“Κύριε και Θεέ μας, βοήθησέ μας να διαλύσουμε τους στρατιώτες τους με τις οβίδες μας· βοήθησέ μας να καλύψουμε τους χαρωπούς αγρούς τους με τις ωχρές μορφές των νεκρών πατριωτών τους· βοήθησέ μας να πνίξουμε τη βροντή των όπλων μας στα ουρλιαχτά των πληγωμένων τους [...]· βοήθησέ μας να σφίξουμε τις καρδιές των αθώων γυναικών τους με ανώφελη οδύνη· βοήθησέ μας να τις διώξουμε από τα σπίτια τους, με τα μικρά παιδιά τους να περιπλανώνται χωρίς φίλους στην ερημωμένη γη τους, ρακένδυτες, πεινασμένες και διψασμένες [...]”.

Κατά τη δεκαετία του 1960 το κείμενο αυτό ανατυπώθηκε σε φυλλάδιο από τους ακτιβιστές κατά του πολέμου στο Βιετνάμ.»

Frederick Anderson (ed.), *A Pen Warmed Up in Hell: Mark Twain in Protest*, Harper, New York 1972, σ. 110-111.

τία ήταν άρρηκτα και οργανικά συνδεδεμένη με τον εθνικισμό, ενώ στον πυρήνα της υπήρχε το στοιχείο του μεσσιανισμού* και της εθνικής αποστολής. Οι Βρετανοί αναφέρονταν στο «χρέος του λευκού ανθρώπου» (*the white man's burden*), οι Γάλλοι στην «πολιτιστική τους αποστολή» (*mission civilisatrice*). Ακολούθησαν οι Γερμανοί και οι Βέλγοι με ανάλογες αναφορές. Στοιχεία της ίδιας εθνικής έξαρσης διακρίνονται και στο όραμα των Ελλήνων αυτής της εποχής, το όραμα της Ελλάδας από την οποία ανέμεναν να «φωτίσει» ως φωτοβόλος «φάρος» και να απελευθερώσει την «καθ' ημάς Ανατολή».

Η Βρετανία έσπευσε να προσθέσει στις παλαιές της αποικίες νέες, ιδίως στην Αφρική: την Αίγυπτο και το Σουδάν, καθώς και τη Νότια Αφρική. Κατείχε ήδη την Ινδία και το Πακιστάν, καθώς και άλλα στρατηγικά σημεία στην ίδια περιοχή. Ο Καναδάς και η Αυστραλία απέκτησαν την ίδια εποχή καθεστώς αυτοδιοίκησης, αλλά παρέμειναν τμήματα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και κατόπιν της **Βρετανικής Κοινοπολιτείας**. Η Γαλλία, παλαιά αποικιοκρατική δύναμη και αυτή, κατέλαβε τη βορειοδυτική Αφρική, για να ακολουθήσουν η Γερμανία, το Βέλγιο και η Ιταλία στην κεντρική Αφρική. Το παράδειγμα των ευρωπαϊκών χωρών ακολούθησαν και δύο εξωευρωπαϊκές βιομηχανικές χώρες, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, οι οποίες ενεπλάκησαν στην ανατολική Ασία. Η Ρωσία εξαπλώθηκε στον Καύκασο, στην κεντρική Ασία και στη Σιβηρία.

Η επιβολή της Δύσης στον υπόλοιπο κόσμο. Σε πολλές περιοχές του κόσμου οι δυτικοί αποικιοκράτες δημιούργησαν θεσμούς διακυβέρνησης και εθνικές ενότητες στη θέση των κατακερματισμένων γλωσσικά και θρησκευτικά ανθρώπινων συνόλων, όπως οι Βρετανοί στη βορειοανατολική και τη νότια Αφρική, καθώς και στην Ινδία. Λιγότερο ανθεκτικοί υπήρξαν οι θεσμοί που δημιούργησαν οι Γάλλοι, οι Γερμανοί, οι Βέλγοι και οι Ιταλοί στις δικές τους αποικίες. Σε πολλές περιοχές της Αφρικής σχηματίστηκαν αποικίες χωρίς άλλον συνεκτικό δεσμό εκτός από τις αρχές των αποικιοκρατών. Οι αποικίες αυτές αποτέλεσαν κατά τον 20ό αιώνα, όταν απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, προβληματικά εθνικά κράτη χωρίς συνοχή, στα οποία εκδηλώθηκαν σκληροί εμφύλιοι πόλεμοι.

Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία του 19ου αιώνα ολοκλήρωσε τη διείδυση του δυτικού ανθρώπου στον εξωευρωπαϊκό κόσμο, η οποία είχε αρχίσει τον 16ο αιώνα, και τον προσέδεσε στον δυτικό κόσμο. Ο δυτικός άνθρωπος προσπάθησε να ενσωματώσει στον δυτικό πολιτισμό λαούς με κοινωνική οργάνωση και πολιτισμούς διαφορετικούς από τον δυτικό, να τους «προικοδοτήσει» με θεσμούς ανάλογους προς τους δικούς του. Ταυτοχρόνως οι πρώτες ύλες και οι παραγωγικές δυνατότητες των αποικιών προσαρμόστηκαν έτσι, ώστε να εξυπηρετούν όχι αποκλειστικά τις ανάγκες των γηγενών κατοίκων, αλλά και τις παραγωγικές ανάγκες των μητροπολιτικών χωρών. Σε πολλές αποικίες ο δυτικός άνθρωπος εξάρθρωσε παραδοσιακές κοινωνικές δομές χωρίς να δημιουργήσει στη θέση τους βιώσιμους δυτικούς θεσμούς, αλλά, παρ' όλα αυτά, κατόρθωσε να εξαλείψει θανατηφόρες επιδημίες, τη δουλεία και άλλες ενδημικές μαστίγες.

Ερωτήσεις

1. Να συγκρίνετε τη θέση που παίρνουν απέναντι στην αποικιοκρατία ο Άγγλος Ρ. Κίπλιγκ και ο Αμερικανός Μ. Τουέιν και να συζητήσετε την επιχειρηματολογία τους.
2. Ποιες ήταν οι κυριότερες συνέπειες της αποικιοκρατίας για τις χώρες στις οποίες αυτή επιβλήθηκε;

2. Η ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η διείσδυση στην Ασία. Η Δύση, ιδίως η Ευρώπη, διείσδυσε στην Ανατολή, κατέλαβε τμήματά της, διαμόρφωσε ενότητες εκεί που δεν υπήρχαν, εξήγαγε προϊόντα της και θεσμούς, ενώ ταυτοχρόνως έπλασε μια νοητή Ανατολή, για να υπηρετήσει ιδεολογικές και αισθητικές ανάγκες της: μυστηριώδης και αινιγματική, ελκυστική και επίφοβη, η Ανατολή αυτή δεν έπαυσε να σαγηνεύει και να προβληματίζει τη Δύση, ώσπου οι ίδιοι οι λαοί της εισήλθαν δυναμικά στο διεθνές προσκήνιο και προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τη Δύση με ίσους όρους.

Σε αντίθεση προς την Αφρική, την Αμερική ή την Ωκεανία, η Ασία δεν υπέκυψε στην Ευρώπη αμαχητί ή με ανάλογη ευκολία. Η Ασία υπήρξε το λίκνο σπουδαίων πολιτισμών, καθώς και των τριών πιο δυναμικών και επεκτατικών θρησκειών του κόσμου, του ιουδαϊσμού, του ισλαμισμού και του χριστιανισμού. Αυτή η Ασία λοιπόν υπήρξε η αχανής έκταση ενός ευρέος διαδρόμου μήκους 6.000 περίπου χιλιομέτρων, από τον Καύκασο έως τη Μογγολία, του ζωτικού χώρου των νομάδων. Αυτός ο διάδρομος, η λεγόμενη «Κεντρική Ασία», έστελνε κύματα επιδρομών στην Ευρώπη από τους αρχαίους χρόνους και για τα επόμενα χίλια τουλάχιστον χρόνια. Ήταν επίσης η νοτιοδυτική Ασία, η ισλαμική Ασία, από τη Μικρά Ασία έως τον Ινδικό Καύκασο η Ινδία, η Κίνα και η Ιαπωνία. Εδώ θα παρουσιαστούν οι τρεις τελευταίες χώρες.

Η Ινδία. Τη μακραίωνη συμβίωση ινδουιστών* και μουσουλμάνων κυρίαρχων και λαών ακολούθησε, τον 11ο και τον 12ο αιώνα, η ραγδαία κατάκτηση της χώρας αυτής από τουρκικά φύλα, που εισέβαλαν από τον βορρά και επέβαλαν την κυριαρχία τους στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου. Στο τέλος του 14ου αιώνα η Ινδία έγινε στόχος των νέων κατακτητών, των ορδών του

Χάρτης της Άπω Ανατολής. Στην περιοχή είχαν διεισδύσει οι δυτικές, κυρίως ευρωπαϊκές, αποικιοκρατικές δυνάμεις, ενώ μετά τα μέσα του 19ου αιώνα και η ίδια η Ιαπωνία εξέθρεψε φιλοδοξίες επεκτατισμού, αποκτώντας σταδιακά επιρροή σε νησιά του Ειρηνικού, στην Κορέα, τη σημερινή Ταϊβάν και τη μισή Σαχαλίνη.

Οι Πόλεμοι του Οπίου και οι συνέπειές τους για την Κίνα

Έτσι ονομάστηκαν δύο πόλεμοι που διεξήχθησαν ανάμεσα στη Βρετανία και την Κίνα (1839-1842 και 1856-1860· στον δεύτερο πόλεμο η Βρετανία είχε σύμμαχο τη Γαλλία) με αφορμή την απαγόρευση της εισαγωγής οπίου στην Κίνα. Η απαγόρευση αυτή, που οφειλόταν στη μεγάλη διαρροή συναλλάγματος από την Κίνα, έπληττε τα εμπορικά συμφέροντα των Βρετανών και γενικότερα των Ευρωπαίων και προκάλεσε την ένοπλη αντίδρασή τους.

«Η επέκταση της οικονομικής κυριαρχίας των Μεγάλων Δυνάμεων στον ευρύτερο χώρο της Αφρικής και της Ασίας έδωσε την αφορμή για την επιινόηση μορφών έμμεσου ελέγχου αποικιακού χαρακτήρα στο εσωτερικό χωρών που διατηρούσαν τυπικά την ανεξαρτησία τους. Η επιβολή αυτή έμελλε να προσλάβει την ακραία έκφρασή της στην περίπτωση ειδικότερα της Κίνας [...]. Στην Κίνα η επιβολή του συλλογικού ευρωπαϊκού ελέγχου βασίζεται σε μια σειρά από ετεροβαρείς συνθήκες που καθιερώνουν την κυριαρχική εμπορική και οικονομική διείσδυση στο εσωτερικό της αχανούς αλλά και ευάλωτης αυτοκρατορίας. Η εθνική κινεζική εξέγερση, το 1900, θα καταπνιγεί από μικτό στρατιωτικό άγλημα Ευρωπαίων, Ιαπώνων και Αμερικανών! Τότε κάνει την εμφάνισή της ως αποικιακή δύναμη και η Ιαπωνία, με την επιβολή προτεκτοράτου στην Κορέα (1905)».

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σ. 46.

Ταμερλάνου, που αποχώρησαν γρήγορα, αφού όμως προκάλεσαν τον πολιτικό κατακερματισμό της. Τέλος, τον 16ο αιώνα νέος κυρίαρχος εισέβαλε στη χώρα, αυτή τη φορά από το Αφγανιστάν, ιδρύοντας τη δυναστεία των Μογγόλων, την οποία βρήκαν οι Πορτογάλοι έμποροι και κατόπιν οι Άγγλοι κατακτητές. Διασημότερος όλων των ηγεμόνων της δυναστείας των Μογγόλων (1526-1707) υπήρξε ο **Ακμπάρ** (1556-1605), του οποίου η λαμπρή βασιλεία συνέπεσε με αυτήν της Ελισάβετ Α΄ της Αγγλίας (1558-1603), καθώς και με αυτήν ενός άλλου ηγεμόνα μεγάλης αυτοκρατορίας, του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας (1556-1598).

Ο μεγάλος Πορτογάλος θαλασσοπόρος Βάσκο ντα Γκάμα άνοιξε στους Πορτογάλους πρώτα και κατόπιν στους άλλους Ευρωπαίους εμπόρους τη δυτική ακτή της Ινδίας, την ακτή του Μαλαμπάρ, με το περίφημο ταξίδι του, το 1497-1498, με το οποίο παρέκαμψε την Αφρική, από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας. Με βάση τους την περιοχή της Γκόας, νοτίως της Βομβάης (την περιοχή προσάρτησε το 1962 η Ινδία), οι Πορτογάλοι ήλεγχαν επί έναν αιώνα το εμπόριο της ευρύτερης περιοχής. Τον 17ο αιώνα όμως τους Πορτογάλους ανταγωνίζονταν για τον έλεγχο του εμπορίου της Ανατολής οι Ολλανδοί, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Τη διείσδυση των εμπορών της Ευρώπης στην Ινδία προωθούσαν και εξασφάλιζαν ισχυρές εθνικές εταιρείες που δρούσαν στην Ανατολή.

Επικράτησε εν τέλει, με την υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, η βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, η οποία ίδρυσε εμπορικούς σταθμούς σε καίρια σημεία της χώρας με ευρείες διοικητικές αρμοδιότητες. Στα τέλη του 18ου αιώνα το βρετανικό κοινοβούλιο θέσπισε τον «δυναμικό έλεγχο» των εμπορικών αποικιών στην Ινδία από την Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και από τον Βρετανό μονάρχη, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα η βρετανική κυβέρνηση τερμάτισε το μονοπώλιο της Εταιρείας στο εμπόριο της Ινδίας και προχώρησε στην προσάρτηση των διάφορων κρατικών μορφωμάτων της χώρας, η οποία κατέστη αποικία του Στέμματος. Έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Βρετανία ολοκλήρωσε την κυριαρχία της στην Ινδία, στο Πακιστάν και στη Βιρμανία.

Η Κίνα. Στην Κίνα, παρά την εναλλαγή διάφορων δυναστειών στην εξουσία, υπήρχε ανέκαθεν μια ισχυρή και ανθεκτική ηγετική κοινωνική ομάδα που ήλεγχε τη διοίκηση της χώρας, οι Μανδαρίνοι*. Στον ταοϊσμό και τον κομφουκιανισμό, που ιδρύθηκαν τον 6ο αιώνα π.Χ., προστέθηκαν ο βουδισμός τον 1ο αιώνα μ.Χ., ο νεστοριανός χριστιανισμός και ο ισλαμισμός από τον 7ο έως τον 10ο αιώνα. Η μία αυτοκρατορική δυναστεία διαδεχόταν την άλλη, ενώ τον 13ο αιώνα η χώρα κατακτήθηκε από τους Μογγόλους νομάδες πολεμιστές και αποτέλεσε τον πυρήνα μιας αχανούς αυτοκρατορίας, που εκτεινόταν από την Κίνα έως τη Λιθουανία. Τον μεγάλο Μογγόλο κατακτητή **Κουμπλάι** επισκέφτηκε στο Πεκίνο ο Μάρκο Πόλο κατά το τελευταίο τέταρτο του 13ου αιώνα. Το 1521 στη χώρα έφτασαν οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι, οι οποίοι όμως περιορίστηκαν από τις κινεζικές αρχές στη χερσόνησο του Μακάο, στη νοτιοανατολική Κίνα. Το Μακάο και η Καντόνα (αποικία της Βρετανίας από τον 17ο αιώνα), στην ίδια περιοχή, υπήρξαν τα μόνα σημεία μέσω των οποίων η Κίνα διεξήγε τις εμπορικές της συναλλαγές με τη Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο επί πολλούς αιώνες.

Στους αιώνες της τελευταίας δυναστείας, αυτής των **Μαντσού** (1644-1912), η Κίνα περιλάμβανε τη Μαντσουρία, τη Μογγολία, το Θιβέτ και το Τουρκεστάν, ενώ είχε ως φόρου υποτελείς την Κορέα, το Νεπάλ, το Σιάμ και τη Βιρμανία. Το 1689 η Κίνα υποχρεώθηκε να υπογράψει την πρώτη συνθήκη με ευρωπαϊκή δύναμη, τη Ρωσία, με την οποία διευθετήσε τα βόρεια σύνορά της, ενώ το 1842, στο τέλος του πρώτου **Πολέμου του Οπίου***

με τη Βρετανία, αναγκάστηκε να εκχωρήσει στους Βρετανούς το Χονγκ Κονγκ. Στη συνέχεια η Κίνα αναγκάστηκε να εκχωρήσει τη Σιβηρία στη Ρωσία (1858-1860), την Κορέα και την Ταιβάν στην Ιαπωνία (1895), καθώς και διάφορους λιμένες σε άλλες μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Το 1900 ξέσπασε η **Επανάσταση των Μπόξερ*** ως αντίδραση στην επιρροή που είχαν αποκτήσει στην Κίνα οι δυτικές δυνάμεις, οι οποίες όμως κατέπνιξαν την εξέγερση. Το 1911 μια νέα εξέγερση ανέτρεψε τη δυναστεία των Μαντσού αυτοκρατόρων και ανακήρυξε τη **Δημοκρατία της Κίνας**.

Η Ιαπωνία. Αντίπαλη δύναμη της Κίνας στην Άπω Ανατολή υπήρξε η Ιαπωνία, χώρα που εισήγαγε από την Κίνα πολλά πολιτιστικά στοιχεία και θεσμούς. Επίσημη θρησκεία της χώρας υπήρξε ο βουδισμός, που εισήχθη τον 6ο αιώνα. Τον αυτοκράτορα της Ιαπωνίας ήλεγχε η στρατιωτική φεουδαρχία των Σογκούν, οι οποίοι κατείχαν την πραγματική ισχύ. Τη χώρα επισκέφτηκαν πρώτοι οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι στα μέσα του 16ου αιώνα, αλλά οι Δυτικοί δεν κατόρθωσαν να «εκπορθήσουν» την Ιαπωνία έως τα μέσα του 19ου αιώνα και περιορίζονταν στο Ναγκασάκι, όπου συναλλάσσονταν με τους Ιάπωνες. Πρώτοι εξασφάλισαν εμπορική συμφωνία οι Αμερικανοί το 1854. Στη συνέχεια και με γοργούς ρυθμούς η Ιαπωνία υιοθέτησε δυτικούς θεσμούς, απέκτησε Σύνταγμα το 1889 και προώθησε την εκβιομηχάνιση του δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Η Ιαπωνία πολέμησε με την Κίνα το 1894-1895, συνήψε συνθήκη συμμαχίας με τη Βρετανία το 1902 και το 1904-1905 πολέμησε κατά της Ρωσίας και την ταπεινώσε. Με τη νίκη της αυτή προβλήθηκε στο διεθνές προσκήνιο ως μεγάλη δύναμη, άξια σεβασμού από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Γερμανική λιθογραφία του 1900, που απεικονίζει συμβολικά την επίθεση των ενωμένων δυτικών δυνάμεων και των Ιαπώνων για την καταστολή της εξέγερσης των Μπόξερ στην Κίνα.

Τον 19ο αιώνα η Ιαπωνία άνοιξε τις αγορές της στους Δυτικούς, υιοθέτησε πολλούς σύγχρονους θεσμούς και γνώρισε σημαντική βιομηχανική ανάπτυξη. Ο πίνακας αποδίδει συμβολικά τη δυτική διείσδυση στην Ιαπωνία.

Ερωτήσεις

1. Να αναλύσετε τις σχέσεις των δυτικών δυνάμεων με τις χώρες της Άπω Ανατολής.
2. «Οριενταλισμός» ονομάζεται η στερεοτυπική εικόνα την οποία οι άνθρωποι του δυτικού κόσμου έχουν για τους κατοίκους της Ανατολής. Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της εικόνας σήμερα;

3. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η κατάσταση στο ελληνικό κράτος κατά την πρώτη πεντηκονταετία του βίου του. Μισό αιώνα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) η Ελλάδα φαινόταν να μην ικανοποιεί ούτε τους πιο απαισιόδοξους υποστηρικτές της: με εξαίρεση τα Επτάνησα, που αποδόθηκαν στη χώρα (1863) από τη Βρετανία, και τη Θεσσαλία, που παραχωρήθηκε από την Πύλη (1881) μετά από σύσταση του **Συνεδρίου του Βερολίνου** (1878), η Ελλάδα δεν είχε ακόμη απελευθερώσει με τις δυνάμεις της τα «αλύτρωτα» μέρη του έθνους, την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. Το πολιτικό της σύστημα, παρά την εισαγωγή των συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864 και το φιλελεύθερο πολίτευμα που προέκυψε, διαιωνίζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα γεωργών και κτηνοτρόφων κυρίως, ενώ η μεταποίηση παρουσίαζε αργούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μόνο το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη ιδίως στους **Έλληνες της Διασποράς***.

Τέσσερις ήταν κατά κύριο λόγο οι παράγοντες που επιβράδυναν ή και απέτρεπαν τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας: α) οι τεταμένες σχέσεις της αφενός με τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης και αφετέρου με τις γειτονικές χώρες, β) η πολιτική αστάθεια, γ) η ανασφάλεια στην ύπαιθρο και δ) η χαμηλή πίστη της χώρας διεθνώς. *Εκσυγχρονισμός* αυτή την εποχή σήμαινε κυρίως δημιουργία ισχυρού τακτικού στρατού και πολεμικού ναυτικού, ανάπτυξη οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, καθώς και ταχυδρομικού και τηλεγραφικού δικτύου, εισαγωγή νέων καλλιεργητικών μεθόδων στη γεωργία, εμπέδωση της τάξης και της ασφάλειας στις μετακινήσεις και στις μεταφορές και ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος και της διεθνούς πίστης της χώρας.

Προϋποθέσεις για τον εκσυγχρονισμό. Ο εκσυγχρονισμός απαιτούσε οικονομικούς πόρους, ορθολογική ιεράρχηση της διάθεσης των πόρων και αμετάκλητη προσήλωση στην εξυπηρέτηση των εθνικών προτεραιοτήτων, καθώς και ορθολογικό προσδιορισμό των εθνικών συμφερόντων. Οι πόροι από τα εθνικά έσοδα, ιδίως από τη φορολογία, ήταν περιορισμένοι και ανεπαρκείς, ενώ η κατανομή τους δεν ήταν συνήθως αποτέλεσμα ορθολογικής ιεράρχησης των αναγκών. Τα καλώς νοούμενα εθνικά συμφέροντα εξάλλου, δηλαδή η εθνική ασφάλεια και κυριαρχία, η ευημερία, η ευνομία και η προαγωγή του πολιτισμού, δεν αποτελούσαν πάντοτε εθνικές προτεραιότητες ή δεν εξυπηρετούνταν από την άσκηση της εθνικής πολιτικής.

Η εθνική προτεραιότητα της απελευθέρωσης των «αλύτρωτων» ιστορικών χωρών, η οποία αποτελούσε ύψιστο εθνικό συμφέρον, επισκίαζε όλες τις άλλες προτεραιότητες που απαιτούσε ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της κοινωνίας. Οι υποστηρικτές μάλιστα της απελευθέρωσης των αλύτρωτων ιστορικών ελληνικών χωρών, οι οποίοι αποτελούσαν την πιο δυναμική πολιτική μερίδα των διάφορων πολιτικών σχηματισμών και οι οποίοι ουσιαστικά ήλεγχαν την πολιτική ζωή του τόπου και την κοινή γνώμη του, έκριναν πως ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας δεν ήταν εφικτοί στόχοι χωρίς την προηγούμενη επέκταση της εθνικής επικράτειας· εξαρτούσαν δηλαδή τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη από την απελευθέρωση και την ενσωμάτωση των αλύτρωτων ιστορικών χωρών στο ελληνικό κράτος.

Από το άλλο μέρος, οι υποστηρικτές του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης προσέβαλλαν τους στόχους αυτούς ως εθνικές προτεραιότητες εμμέσως κυρίως, επικρίνοντας δηλαδή με σφοδρότητα τον αλυτρωτισμό ως αδιέξοδη και πολυέξοδη εθνική πολιτική.

Προεκλογικός λόγος του Χαρίλαου Τρικούπη στις 7 Οκτωβρίου 1890

«Ηνορθώθη το έθνος ηθικώς, ηνορθώθη το έθνος και υλικώς, εγένοντο όσα ο τόπος ηδύνατο να ευχηθή υπέρ της ίδιας αυτού αναπτύξεως. Εγένετο εργασία υπέρ της παραγωγής της χώρας, ηνοιχθήσαν αι πύλαι αυτής προς την ατελή των γεωργικών προϊόντων εξαγωγήν, προεκλήθη διεθνώς η διάνοιξις των πυλών των ξένων αγορών, εγένετο εργασία και υπέρ της πολιτείας. Διεργουθήθησαν τα οικονομικά της χώρας, συνετάχθη δε αυτή και στρατιωτικώς, και μετ' όλίγον καταπλέει στόλος, όστις θέλει περιαγάγει την ελληνικήν σημαίαν ανά το Αιγαίον, όπως εις αυτήν προσήκει. Εγένετο εργασία προς διευκόλυνσιν της εμπορίας της χώρας και της επικοινωνίας των κατοίκων αυτής διά των σιδηροδρόμων, διά των αμαξιτών οδών, διά της ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας.»

Σπύρος Τζόκας, *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Οδοιπορικό στον 19ο αιώνα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 273.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εκσυγχρονιστική πολιτική του. Οι σοβαρές απόπειρες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης αναλήφθηκαν στην Ελλάδα με μεγάλη καθυστέρηση και όχι χωρίς παλινωδίες και υποχωρήσεις. Στη δεκαετία του 1880 και στα πρώτα χρόνια της επόμενης δεκαετίας ο Χαρίλαος Τρικούπης προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και δημόσιων έργων. Προκειμένου να απελευθερώσει την πολιτική ζωή της χώρας από την τυραννία του τοπάρχη βουλευτή, ο Τρικούπης διεύρυνε την εκλογική περιφέρεια από επαρχιακή σε νομαρχιακή και μείωσε κατ' αυτόν τον τρόπο στο ήμισυ τον αριθμό των βουλευτών. Για να καταστήσει μάλιστα την κρατική μηχανή ανεξάρτητη από τις κυβερνητικές αλλαγές, όρισε αυστηρά κριτήρια επιλογής των δημόσιων υπαλλήλων και προώθησε γενναία εκκαθάριση του δικαστικού κλάδου από κομματικούς εγκαθέτους. Για την εμπέδωση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας προέβη σε εξίσου γενναίες αλλαγές στα Σώματα Ασφαλείας και στους σχετικούς με τις προσλήψεις και προαγωγές στα σώματα αυτά κανονισμούς. Αναδιοργάνωσε τον στρατό και τον στόλο, με τη μετάκληση στρατιωτικών ειδικών από τη Γαλλία και την Αυστρία, και περιόρισε δραστικά τη δυνατότητα των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων να εκλέγονται βουλευτές.

Ο Τρικούπης αύξησε επίσης τον αριθμό των σχολείων και των μαθητών της χώρας, προώθησε τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού προγράμματος των δημόσιων σχολείων και την αναμόρφωση των σχολικών βιβλίων και ίδρυσε τεχνικές σχολές. Την ίδια εποχή ο μεγάλος μεταρρυθμιστής ευνόησε τη βιομηχανική ανάπτυξη και τη δραστική επέκταση του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου της χώρας. Για τη χρηματοδότηση του φιλόδοξου αναπτυξιακού προγράμματός του ο Τρικούπης προσπάθησε να προσελκύσει το ελληνικό παροικιακό κεφάλαιο και συνήψε σειρά δανείων στο εξωτερικό. Αλλά η ελληνική οικονομία δεν άντεξε εν τέλει το βάρος του εξωτερικού χρέους και τον Δεκέμβριο του 1893 ο Τρικούπης κήρυξε την πτώχευση της χώρας και παραιτήθηκε. Εγκατέλειψε τη χώρα, ηττημένος από τον λαϊκισμό των αντιπάλων του και την αδράνεια της ελληνικής κοινωνίας της εποχής, και πέθανε πικραμένος δύο χρόνια αργότερα στη Γαλλία.

Το Κίνημα στο Γουδί και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το έργο του Τρικούπη συνέχισε, μετά την έλευσή του στην κεντρική ελληνική πολιτική σκηνή, ένας ακόμη μεγάλος εκσυγχρονιστής, ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**. Ο Βενιζέλος προσκλήθηκε από την ηγεσία του **Στρατιωτικού Συνδέσμου** –που είχε ηγηθεί το 1909 του **Κινήματος στο Γουδί**– από την Κρήτη στην Αθήνα ως εκπρόσωπος του Συνδέσμου στις διαπραγματεύσεις του με την πολιτειακή και

«Ο τρέχων κατόπιν του ισοζυγίου και μη φθάνων ποτέ αυτού». Γελοιογραφία από την εφημερίδα «Νέος Αριστοφάνης», που σατιρίζει την προσπάθεια του Τρικούπη να καλύψει το δημόσιο έλλειμμα. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Η πολιτική του Θεόδωρου Δηλιγιάννη

«Η ελληνική δημοσιογραφία και ιστοριογραφία αντιπαράθετε αυτόν τον πολιτικό [τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη] –ο οποίος έγινε τρεις φορές πρωθυπουργός νικώντας τον Τρικούπη και ο οποίος δρομολόγησε πολιτικές εξελίξεις την τελευταία εικοσιπενταετία του περασμένου αιώνα– στον Μεσολογγίτη πολιτικό, παρουσιάζοντάς τον αδικώς άλλοτε ως ανεργάτιστο πολυλογία, άλλοτε ως διαλυτικό δημαγωγικό στοιχείο, σε κάθε περίπτωση ως αρνητικό σημείο αναφοράς. Αυτή η αρνητική κρίση δεν αντιστοιχεί στην προσωπικότητά του ούτε μπορεί να εξηγήσει τις μεγάλες πολιτικές επιτυχίες και ήττες, τις συμπάθειες των οπαδών του και τις εντάσεις στο κόμμα του [...]. Στον Δηλιγιάννη οφείλουμε –και οι ιστορικοί το ενθυμούνται σπάνια– τη μεγάλη έκδοση της ελληνικής νομοθεσίας από το 1833 μέχρι το 1876».

Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Α', ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, σ. 584-585.

Αλληγορική λαϊκή εικόνα της εποχής, που απεικονίζει συμβολικά την Ελλάδα να πατάσει το «τέρας» της παλαιοκομματικής συναλλαγής. Το Κίνημα στο Γουδί της 15ης Αυγούστου 1909 θεωρήθηκε από σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης ως η απαρχή για την αναγέννηση της Ελλάδας. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ο πόλεμος του 1897

«Το 1897 ο Έλληνας Δαβίδ ήλθε αντιμέτωπος με τον Οθωμανό Γολιάθ στις πεδιάδες της Θεσσαλίας. Η εκστρατεία όμως δεν είχε την ευτυχή κατάληξη της βιβλικής μονομαχίας. Οι ελληνικές δυνάμεις γνώρισαν ατιμωτική ήττα και οδηγήθηκαν σε άτακτη υποχώρηση. Η Ελλάδα σώθηκε από την καταστροφή μόνο χάρη στην επέμβαση των ξένων, αλλά το τίμημα της χάρις αυτής ήταν η ίδρυση της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής (ΔΟΕ), που θα επέβλεπε την αποπληρωμή των χρεών στους ξένους δανειστές της. Μέχρι τα τέλη του αιώνα, το κράτος είχε χάσει την αξιοπιστία του ως κύριος εκπρόσωπος του έθνους, αλλά και ως διαχειριστής της ίδιας του της μοίρας.

Με την ήττα του 1897 το χάσμα της αξιοπιστίας ανάμεσα στην «επίσημη αλήθεια του έθνους» και την πραγματικότητα έγινε αγεφύρωτο. Το 1897 είχε ως συνέπεια να αρχίσει το σώμα των αξιωματικών την άσκηση κριτικής στη μοναρχία, και ιδιαίτερα στον διάδοχο Κωνσταντίνο, αρχιστράτηγο του κακοσχεδιασμένου αυτού πολέμου. Ένα μεγάλο μέρος της σφοδρής αντιβασιλικής κριτικής εκδηλώθηκε πολλά χρόνια μετά από το ίδιο το γεγονός, από αξιωματικούς οι οποίοι στο μεταξύ είχαν ταχθεί με τον αντίπαλο του Κωνσταντίνου, Ελευθέριο Βενιζέλο».

Θ. Βερέμης, *Ο στρατός στην ελληνική πολιτική*, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2000, σ. 79-80.

την πολιτική ηγεσία του τόπου, με τη σαφή εντολή να προωθήσει ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Πιστός στην εντολή αυτή και κινούμενος από την πεποίθησή του ότι ο εκσυγχρονισμός της Ελλάδας αποτελούσε εθνική ανάγκη ύψιστης προτεραιότητας, ο Κρητικός ηγέτης προέβη στην ευρεία μεταρρύθμιση του Συντάγματος του 1864, σε βαθμό που το Σύνταγμα του 1911 να θεωρείται ουσιαστικά νέο Σύνταγμα. Μείωσε την πλειοψηφία από το ήμισυ των βουλευτών στο ένα τρίτο, ώστε να επισπεύσει το νομοθετικό έργο της Βουλής, απέκλεισε την εκλογή εν ενεργεία αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων στο αξίωμα του βουλευτή, όρισε τη δυνατότητα του κράτους να απαλλοτριώνει περιουσιακά στοιχεία πολιτών, όταν το απαιτούσε το «συμφέρον» του δημοσίου (όχι μόνο για λόγους «ανάγκης»), προκειμένου να διευκολυνθεί η απαλλοτρίωση των μεγάλων γαιοκτησιών, καθιέρωσε συνταγματικά τη μονιμότητα των δημόσιων υπαλλήλων, προσκάλεσε στρατιωτικές αποστολές από τη Γαλλία και την Αγγλία για τον εκσυγχρονισμό του στρατού και του στόλου αντιστοίχως. Οι νομοθετικές και διοικητικές αλλαγές και ρυθμίσεις της περιόδου 1911-1912 έδωσαν στη χώρα ισχυρή ώθηση για το αναγκαίο πέρασμά της σε μια εποχή γεμάτη προκλήσεις.

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τομείς της οικονομικής και της πολιτικής ζωής της Ελλάδας των οποίων επιτεύχθηκε ο εκσυγχρονισμός κατά την πρώτη πεντηκονταετία από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Με ποιους πολιτικούς συνδέθηκαν αυτές οι επιτυχίες και πώς; Αξιοποιήστε τα παραθέματα από τις σχετικές πηγές.
2. Ποια ήταν η σχέση της αλυτρωτικής πολιτικής με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας;
3. Πώς θα μπορούσε να συσχετιστεί ο πόλεμος του 1897 με το Κίνημα στο Γουδί; Συμβουλευτείτε και το παράθεμα από το κείμενο του Θ. Βερέμης.

4. ΕΘΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Ο γεωγραφικός χώρος και τα ιστοριογραφικά στερεότυπα. Οι εθνικές ιστοριογραφίες των λαών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, καθώς και δυτικοί παρατηρητές και αναλυτές των εξελίξεων στην περιοχή, έχουν δημιουργήσει ορισμένα στερεότυπα για τις χώρες, τους λαούς και το ιστορικό παρελθόν της. Ο όρος «Βαλκάνια»*, άλλωστε, από ονομασία της οροσειράς του Αίμου έφτασε να σημαίνει περιοχή αστάθειας και συγκρούσεων, ενώ οι λαοί της θεωρείται ότι ρέπουν προς εξάρσεις εθνοφυλετικού χαρακτήρα και ότι είναι διαφορετικοί από τους λαούς της υπόλοιπης Ευρώπης.

Ωστόσο, από τη μελέτη της Ιστορίας των λαών της Ευρώπης γνωρίζουμε πως οι θρησκευτικές και οι εθνικές συγκρούσεις σημάδεψαν εξίσου, αν όχι περισσότερο, τη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη από τη Νοτιοανατολική, και πως οι λαοί της τελευταίας διαφέρουν από τους λαούς της υπόλοιπης ηπείρου όσο και μεταξύ τους. Γνωρίζουμε πως *εθνοκαθάρσεις** βίαιες και ριζικές συνέβησαν στη Δυτική και την Κεντρική Ευρώπη επί πολλούς αιώνες, ιδίως από τον 15ο έως και τον 17ο αιώνα, ενώ στην Κεντρική Ευρώπη ακόμη και κατά τον 20ό αιώνα.

Το εθνικό κίνημα των Ελλήνων, που ήδη εξετάστηκε, υπήρξε πρότυπο και για τους άλλους λαούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Με καθυστέρηση, μικρότερη ή μεγαλύτερη σε σύγκριση προς αυτό, τα εθνικά κινήματα των λαών της περιοχής στηρίχτηκαν στην αναζήτηση ανάλογων καταβολών, έπλασαν το ιστορικό τους παρελθόν και πρόβαλαν το όραμά τους για το μέλλον, αναζήτησαν και όρισαν την ταυτότητά τους, τους «άλλους» και τους αντιπάλους.

Οι Σέρβοι, λόγω γειτνίασης αλλά και λόγω δεσμών με την εκεί Διασπορά τους, ανέπτυξαν στην αρχή με την Αυτοκρατορία των Αψβούργων δεσμούς που στήριξαν τον φωτισμό τους και την αναγέννηση του έθνους τους, στη συνέχεια όμως σχέσεις ανταγωνιστικές. Οι ξένοι κυρίαρχοι της Σερβίας, οι Οθωμανοί Τούρκοι, ήταν βέβαια οι βασικοί εθνικοί αντίπαλοι. Αντίπαλοι εθνικοί όμως ήταν και οι Αυστριακοί, αφού στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων συμπεριλαμβάνονταν και όλοι οι Νοτιοσλάβοι, τους οποίους οι Σέρβοι θεωρούσαν ομοεθνείς τους και επιδίωκαν να απελευθερώσουν.

Από το πρώτο επαναστατικό σκίρτημα των Σέρβων το 1804 έως τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878, με την οποία οι Σέρβοι απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, οι εθνικές επιδιώξεις και διεκδικήσεις τους στρέφονταν κυρίως κατά των Οθωμανών Τούρκων. Στη συνέχεια και έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Σέρβοι ήταν κυρίως στραμμένοι εναντίον της Αυστρίας, με στόχο την απελευθέρωση των Νοτιοσλάβων υπηκόων των Αψβούργων. Αυτές οι εθνικές επιδιώξεις της Σερβίας οδήγησαν στη ρήξη της με την Αυστρία και στην έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου τον Αύγουστο του 1914.

Οι Βούλγαροι ανέπτυξαν το εθνικό τους κίνημα με σχετική καθυστέρηση. Με την υποστήριξη των *Πανσλαβιστών** της Ρωσίας οι Βούλγαροι εξασφάλισαν την αναγνώριση από τον Οθωμανό σουλτάνο, το 1870, χωριστής εθνικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, της *Εξαρχίας*, ήλθαν δε σε ρήξη τόσο με το Πατριαρχείο όσο και με τους Έλληνες, επειδή διεκδικούσαν ως βουλγαρικές τις μητροπόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης, τις ιστορικές ελληνικές χώρες, στις οποίες κατοικούσαν Έλληνες, Σλάβοι, Βούλγαροι, Τούρκοι, Αλβανοί και Εβραίοι και οι οποίες ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου. Το 1878, με τη

Η οικονομία στα Βαλκάνια κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα

«Σε γενικές γραμμές το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα υπήρξε ειρηνικό για την Ευρώπη και επέτρεψε σε όλες τις χώρες να αναπτυχθούν. Οι Βαλκάνιοι, παρά τις προόδους που σημείωσαν στη δημιουργία κρατικών θεσμών, έχαναν έδαφος έναντι της δυτικής Ευρώπης στον οικονομικό εκσυγχρονισμό. Ο αγροτικός τομέας εξακολουθούσε να απασχολεί το 80% περίπου του εργατικού δυναμικού και η βιομηχανική δραστηριότητα περιοριζόταν στον τομέα των τροφίμων, καθώς και της κατασκευής δρόμων και σιδηροδρόμων. Τα κρατικά έργα υποδομής εξάλλου ανάγκασαν τις περισσότερες βαλκανικές χώρες να καταφύγουν στον εξωτερικό δανεισμό, με αποτέλεσμα την υπερχρέωση και την αδυναμία καταβολής των τοκοχρεωλυσίων. Η πτώχευση οδήγησε στην επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου και τη διαχείριση τομέων της οικονομίας από ξένους δανειστές».

Θ. Βερέμης, *Βαλκάνια από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Πατάκης, Αθήνα 2004, σ. 35.

Αναμνήσεις από τον Μακεδονικό Αγώνα

«Μου διηγείται [ο Γερμανός Καραβαγγέλης] πως κάποτε σε κάποιο τρομοκρατημένο απ' τους Βουλγάρους χωριό αναγκάστηκε να σπάσει ο ίδιος με πελέκι την κλειδωμένη πόρτα της εκκλησίας, για να μπει και να λειτουργήσει... Το πιο συγκινητικό σημείο της αφήγησής του είναι το μέρος που περιγράφει την αγωνία και τον αγώνα του, ώσπου να κατορθώσει να πάρει τ' ακέφαλο σώμα του Παύλου Μελά, που ο Τούρκος καίμακάμης, πεισματώμενος, επέμενε να παραδώσει στους Βούλγαρους με τη δικαιολογία δήθεν πως ήταν το πτώμα ενός Βούλγαρου κομιτατζή. Σκηνή που θυμίζει τους λυσσαλέους αγώνες των ομηρικών ηρώων γύρω από το σώμα του σκοτωμένου συντρόφου τους».

Αντιγόνη Μπέλλου-Θρεψιάδη, *Μορφές Μακεδονομάχων και τα Ποντιακά του Γερμανού Καραβαγγέλη*, Τροχαλία, Αθήνα 1992, σ. 77.

Επιμνημόσυνο ποίημα του Κωστή Παλαμά για τον Παύλο Μελά

Σε κλαίει λαός, Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλληκάρη!

Πανάλαφρος ο ύπνος σου του Απρίλη τα πουλιά σαν του σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά, και να σου φτάνουν του χειμώνα οι καταρράχτες σαν τουφεκιού αστραπόβροντα και σαν πολέμου κράχτες.

Πλατειά του ονείρου μας η γη και απόμακρη. Και γέρνεις εκεί και σβεις γοργά.

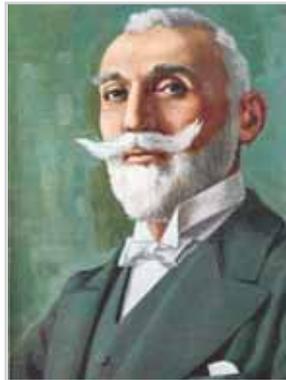
Ιερή στιγμή. Σαν πιο πλατειά τη δείχνεις, και τη φέρνεις σαν πιο κοντά!

Με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) η Οθωμανική Αυτοκρατορία υφίσταται νέα συρρίκνωση: η Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητα κράτη, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη περνά υπό προσωρινή αυστροουγγρική διοίκηση, η Βουλγαρία αυτονομείται και η Ανατολική Ρωμυλία γίνεται αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Μακεδονία παραμένει στην Τουρκία.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης (1867-1936), μητροπολίτης Καστοριάς από το 1900, ανέλαβε την οργάνωση ένοπλων σωμάτων από ντόπιους στην περιφέρεια της μητρόπολής του και τόνωσε το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων της Μακεδονίας. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Ο Λάμπρος Κορομπλής (1856-1923) διορίστηκε τον Μάιο του 1904 γενικός πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη, από όπου οργάνωνε τα ελληνικά αντάρτικα σώματα στη Μακεδονία. Απομακρύνθηκε από τη θέση του κατόπιν οθωμανικών διαμαρτυριών. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ο Ίων Δραγούμης (1878-1920), συγγραφέας, πολιτικός και διπλωμάτης, διατέλεσε υποπρόξενος της Ελλάδας στο Μοναστήρι και ενίσχυσε σημαντικά την ελληνική αντίσταση στις βουλγαρικές ενέργειες. Συλλογή Ιωάννη Μαζαράκη, Αθήνα.

Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την οποία επέβαλαν οι Ρώσοι στους Τούρκους, οι Βούλγαροι εξασφάλισαν προς στιγμήν τη «**Μεγάλη Βουλγαρία**» που οραματίζονταν και που περιλάμβανε, εκτός της σημερινής Βουλγαρίας, ολόκληρη σχεδόν την ελληνική Μακεδονία και την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, καθώς και τη Δυτική και την Ανατολική Θράκη. Τη «Μεγάλη Βουλγαρία» περιόρισαν δραστικά στο Συνέδριο του Βερολίνου, το ίδιο έτος, οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης, οι οποίες ανησύχησαν από τη δημιουργία ενός τόσο ισχυρού ερείσματος της Ρωσίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Το όραμα της «Μεγάλη Βουλγαρίας» ανησυχούσε στο εξής σοβαρά, εκτός φυσικά από τους Οθωμανούς Τούρκους, τους Έλληνες, τους Σέρβους και τους Ρουμάνους, επειδή οι Βούλγαροι διεκδικούσαν εδάφη τα οποία οι γείτονές τους διεκδικούσαν ήδη ως πατρογονική κληρονομιά. Ακολούθησε οξύς ανταγωνισμός των Βουλγάρων με τους Σέρβους για τις μεταξύ των δύο χωρών τουρκικές επαρχίες και με τους Έλληνες για το μέλλον των τουρκικών επαρχιών που αποτελούσαν τη Μακεδονία. Ο ανταγωνισμός των Βουλγάρων με τους Έλληνες εκδηλώθηκε με την προσπάθεια των Βουλγάρων να ελέγξουν, με φιλικά προσκείμενους προς αυτούς ιερείς και δασκάλους, τις εκκλησίες και τα σχολεία στις πόλεις και στα χωριά της Μακεδονίας. Τις εκατέρωθεν προσπάθειες για τον έλεγχο των εκκλησιών και των σχολείων κλήθηκαν να στηρίξουν ένοπλες ανταρτικές ομάδες γηγενών, που εξοπλίζονταν άλλες από τους Έλληνες και άλλες από τους Βουλγάρους, καθώς και ανταρτικές ομάδες από την Ελλάδα και τη Βουλγαρία.

Ήταν ο «**Μακεδονικός Αγώνας**», ένας σκληρός πόλεμος ανταρτών Ελλήνων και Βουλγάρων, οι οποίοι πολεμούσαν αλλήλους, καθώς και εναντίον των Τούρκων, όταν δεν μπορούσαν να αποφύγουν τη σύγκρουση με τις τουρκικές δυνάμεις. Ο σκληρός αγώνας στη Μακεδονία και για τη Μακεδονία δοκίμασε επί πέντε σχεδόν χρόνια (1904-1908) την αντοχή των γηγενών, που έπρεπε να επιλέξουν στρατόπεδο. Πολλοί Έλληνες

Νεοτουρκικό Κίνημα (1908)

• «Ως την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. ο διμελισμός του οθωμανικού κράτους έπαψε να αποτελεί την κύρια επιδίωξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Είχε γίνει πιο φανερό ότι τα εδάφη που θα έχαναν οι Οθωμανοί, με συμπαγή σε ορισμένες περιπτώσεις και ακμαίο ελληνικό πληθυσμό, αλλά πολύ απομακρυσμένον από τα τότε όρια της Ελλάδας, ώστε να υπάρχει δυνατότητα ενσωμάτωσης, τα διεκδικούσαν άλλα χριστιανικά κράτη της χερσονήσου του Αίμου. Έτσι, παράλληλα με την παραδοσιακή αλυτρωτική ιδεολογία (τη Μεγάλη Ίδέα), γεννήθηκε και μία άλλη, που ήθελε την αναμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να εξασφαλιστεί μέσα σε αυτήν η απρόσκοπτη ανάπτυξη του ελληνικού στοιχείου υπό συνθήκες ελευθερίας, ασφάλειας και ισοπολιτείας. Από την επαύριο του πολέμου του 1897 οι ελληνικές προσπάθειες στράφηκαν προς την εσωτερική ανασύσταση του βασιλείου της Ελλάδος, αλλά και την ενίσχυση των δυνάμεων του ελληνισμού μέσα στην Οθωμανική Επικράτεια.

Η «Όργανωσις της Κωνσταντινουπόλεως» ακριβώς (αντίσημος σύνδεσμος μεταξύ Ελλήνων και Νεοτούρκων στην Κωνσταντινούπολη από το 1908 μέχρι το 1912), με επικεφαλής τον Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη, υπήρξε έκφραση της ιδεολογικής αυτής αλλαγής και ασχολήθηκε με το έργο του μετασχηματισμού της αυτοκρατορίας σε μία πολυεθνική ομοσπονδία, όπου η συνεργασία των εθνοτήτων θα εξασφαλιζόταν χάρη στους κοινούς πολιτισμικούς δεσμούς των κατοίκων της Ανατολής».

Θ. Βερέμης, *Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-2003*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2003², σ. 52-53.

•«Στις 23 Ιουλίου 1908 οι νέοι αξιωματικοί της Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου διακήρυξαν την αποκατάσταση του Συντάγματος του 1876, πρώτα στο Μοναστήρι και έπειτα σε πολλές άλλες πόλεις της μακεδονίας. Στη μακεδονική πόλη της Δράμας π.χ. το απόγευμα της 23ης Ιουλίου έφθασαν με τρένο απ' τη Θεσσαλονίκη εκατό στρατιώτες και 20 περίπου αξιωματικοί υπό την αρχηγία ενός νέου αξιωματικού που ονομαζόταν Ρουσέν. Ο τελευταίος, σε λόγο που εκφώνησε, είπε ότι έπρεπε να τεθεί τέλος στις φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις και έρριξε στο πλήθος συνθήματα με τις ακόλουθες λέξεις στα γαλλικά: "Πατρίδα, ελευθερία, ισότητα και αδελφότητα". Ο μόνος τρόπος, πρόσθεσε, να σωθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι να υπάρξει μία συνταγματική κυβέρνηση. Σε διάστημα μόλις δύο ωρών οι περισσότεροι κάτοικοι της Δράμας, ορθόδοξοι και μουσουλμάνοι, εκδήλωσαν με όρκο την αφοσίωσή τους στο Σύνταγμα. Στις 4 το απόγευμα το Σύνταγμα διακηρύχθηκε και η απόφαση αυτή κοινοποιήθηκε στο σουλτάνο στην Κωνσταντινούπολη με τηλεγράφημα. Μετά από τέτοια τηλεσίγραφα που έφθαναν από πολλές πόλεις της Μακεδονίας, ο σουλτάνος υπεχώρησε, και τη νύχτα της 23ης Ιουλίου 1908 επανέφερε το Σύνταγμα του 1876».

Δ. Κιτσικής, Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ό αιώνα, 1990, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1998³, σ. 92-93.

Ο Παύλος Μελάς (1870-1904), αξιωματικός του ελληνικού στρατού, ανέλαβε επικεφαλής του ελληνικού αντάρτικου σώματος κατά των Βουλγάρων. Ο θάνατός του συντάραξε ολόκληρο το έθνος και αφύπνισε το ελληνικό κράτος για το μακεδονικό ζήτημα. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

έπεσαν θύματα των Βουλγάρων και πολλοί Βούλγαροι θύματα των Ελλήνων. Νέοι από όλη την Ελλάδα έσπευσαν να πολεμήσουν για τη Μακεδονία: η Κρήτη, η Πελοπόννησος, η Στερεά Ελλάδα, η Ήπειρος και η Θεσσαλία, ακόμη και η Κύπρος, έστειλαν νέους, για να στηρίξουν τη μεγάλη υπόθεση του έθνους. Ο **Παύλος Μελάς**, ο νέος αξιωματικός από την Αθήνα, και ο **καπετάν Κώτας**, από το χωριό Ρούλια (σημ. Κώτας) της Φλώρινας, που έδωσαν τη ζωή τους στη Μακεδονία, υπήρξαν δύο από τους πιο αντιπροσωπευτικούς ήρωες του ελληνικού αγώνα στη μαρτυρική χώρα. Οι Βούλγαροι είχαν ανάλογους ήρωες, τον Γκότσε Ντέλτσεφ και τον Γιάννε Σαντάνσκυ από τη Μακεδονία και άλλους από τη Βουλγαρία. Την αναμέτρηση μεταξύ των Ελλήνων και των Βουλγάρων στη Μακεδονία διέκοψαν για λίγο το Κίνημα των Νεοτούρκων* το 1908, που υποσχέθηκε ισονομία και ισοπολιτεία σε όλους τους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος το 1912, στον οποίο οι Έλληνες και οι Βούλγαροι βρέθηκαν σύμμαχοι εναντίον των Τούρκων.

Οι Μολδαβοί και οι Βλάχοι των αντίστοιχων δύο Παρίστριων Ηγεμονιών*, οι εν συνεχεία **Ρουμάνοι**, ανέπτυξαν επίσης εθνικό κίνημα κατά των κυρίαρχων Οθωμανών Τούρκων, κατ' επέκταση δε και κατά των Ελλήνων ή των εξελληνισμένων ηγεμόνων που ασκούσαν εξουσία εξ ονόματος των Τούρκων. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856) και η συνακόλουθη **Συνθήκη των Παρισίων** (1856) εξασφάλισαν στους Ρουμάνους, με την υποστήριξη της Γαλλίας κυρίως, την ανάδειξή τους στο διεθνές προσκήνιο και την ένωση των δύο Ηγεμονιών σε ενιαίο κράτος, το 1861, με την ονομασία **Ρουμανία**, το οποίο απέκτησε την ανεξαρτησία του το 1878.

Τελευταίοι από τους λαούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης ανέπτυξαν εθνικό κίνημα οι **Αλβανοί**, οι οποίοι αναζήτησαν τις καταβολές τους στους αρχαίους Ιλλυριούς. Οι Αλβανοί εξισλαμίστηκαν κατά μάζες, ιδίως τον 17ο αιώνα, και στο εξής δρούσαν ως ο ισχυρός βραχίονας των Οθωμανών κυρίαρχων στη δυτική Νοτιοανατολική Ευρώπη. Τα πρώτα εθνικά τους σκιρτήματα ήταν προϊόν των Αλβανών λογίων οι οποίοι σπούδαζαν στα πανεπιστήμια της Ιταλίας, χώρας που υπήρξε για τους Αλβανούς η μήτρα του εθνικού κινήματος και η αυτόκλητη αλλά αναπόφευκτη προστάτιδα του εθνικού κράτους των Αλβανών, το οποίο προέκυψε το 1913 από τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913).

Και οι Οθωμανοί Τούρκοι ανέπτυξαν εθνικό κίνημα, με μεγάλη καθυστέρηση και με στόχο να προληφθεί ο περαιτέρω ακρωτηριασμός της αυτοκρατορίας. Το τουρκικό εθνικό κίνημα εκδηλώθηκε ως αντίδραση στις επεμβάσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και στην πρόσφατη προσπάθεια των λαών της περιο-

Αλληγορική λιθογραφία με θέμα την ανακήρυξη του τουρκικού Συντάγματος του 1908. Οι Νεότουρκοι, που επικράτησαν με κίνημα το 1908, επιδίωκαν τον εκσυγχρονισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι επαγγελίες τους για ισονομία όλων των εθνοτήτων της αυτοκρατορίας σύντομα διαψεύστηκαν, αφού επιδόθηκαν σε διωγμούς κατά Ελλήνων και Αρμενίων, με σκοπό τον εκτουρκισμό των διάφορων εθνοτήτων. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

χής να τερματίσουν την τουρκική κυριαρχία στην Ευρώπη, καθώς και ως ρήξη με το καθεστώς του σουλτάνου, που είχε αποδειχτεί ανίκανο να αντιδράσει αποτελεσματικά εναντίον των εχθρών της αυτοκρατορίας. Το **Νεοτουρκικό Κίνημα του 1908**, που υποσχέθηκε στους λαούς της αυτοκρατορίας ισονομία, ισοπολιτεία και ευρύτατο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, είχε ως στόχο τον εκτουρκισμό της αυτοκρατορίας. Ο στόχος αυτός εκδηλώθηκε κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) και πήρε τη μορφή της εθνοκάθαρσης* της αυτοκρατορίας με την εκδίωξη των χριστιανών της χώρας.

Ερωτήσεις

1. Να αναφερθείτε στα στερεότυπα που έχουν επικρατήσει σχετικά με τους λαούς και τις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου και να εξηγήσετε γιατί δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.
2. Να αποδώσετε το νόημα των ιστορικών όρων «Εξαρχία» και «Μεγάλη Βουλγαρία» και να συνδέσετε τις έννοιες αυτές με τις κρίσεις στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία.
3. Να αναδείξετε τη σημασία του Κινήματος των Νεοτούρκων για τους Έλληνες και τους άλλους λαούς της Βαλκανικής. Να το συσχετίσετε με το ελληνικό Κίνημα στο Γουδί αξιοποιώντας τα σχετικά παραθέματα και συγκρίνοντας τις δύο αλληγορικές λιθογραφίες.

Η επίδραση του Κινήματος των Νεοτούρκων στην ελληνική πολιτική ζωή

«Η εμφάνιση των Νεοτούρκων, μόλο που γέννησε ελπίδες για κάποιο φιλελευθερισμό στις χριστιανικές επαρχίες της Αυτοκρατορίας, ήταν μία πρόσθετη απειλή και ταπείνωση για την Ελλάδα. Ήταν απειλή, γιατί θα σταματούσε ίσως την αποσύνθεση της Αυτοκρατορίας και τις παρεπόμενες συχνές επεμβάσεις των Δυνάμεων, που ήταν συχνά ευνοϊκές για την Ελλάδα. Κι ήταν ταπείνωση, γιατί προκαλούσε σχεδόν αυτόματα τη σύγκριση με την αποτελέματωση και τη μικρότητα μέσα στην Ελλάδα. Οι μεταβολές στην Τουρκία είχαν άμεση επίδραση στους Έλληνες αξιωματικούς. Ανάμεσα στον Οκτώβριο 1908 και τον Ιανουάριο 1909 η ομάδα των δέκα ανθυπολοχαγών δεν είχε κατορθώσει να μιήσει παρά δεκαπέντε μόνο μέλη. Ξαφνικά, μέσα σε λίγες εβδομάδες, προσχώρησαν ογδόντα ακόμη αξιωματικοί. Η αντίδραση αυτή λέγεται ότι ήταν αποτέλεσμα του σαρκαστικού σχολίου του Σεφκέρ πασά ότι θα έκανε μια βόλτα ως την Αθήνα, για να πει τον καφέ του στην Ακρόπολη».

Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909, Εξάντας, Αθήνα 1977, σ. 187.

5. ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (1912-1913)

Γράμμα από το μέτωπο

«Αρμενοχώριον, την 16ην
Νοεμβρίου 1912
Αγαπητοί μου Μητέρα και
Αδελφοί

[...] Φαίνεται ότι γίνονται
διαπραγματεύσεις ανακω-
χής ή ειρήνης, αλλ' ημείς
δεν γνωρίζομεν τίποτε, διότι
δεν λαμβάνομεν εφημερί-
δας [...].

Ημείς εσυνθηθίσαμεν πλέον
να βαδίζωμεν και μαχόμεθα,
προσπαθούμεν δε όσο το
δυνατόν να προφυλασσό-
μεθα από το ψύχος, όπερ
ήρξατο πολύ δριμύ με χιό-
νια. Μη Σας ανησυχεί τούτο,
διότι έχω ρούχα πλέον ή
επαρκή, όχι μόνον όσα επή-
ρα από Αθήνας, αλλά και
από εδώ και αλλού. Φορώ 2
φανέλλες, 2 κας κορσέ
χονδρά, 2 εσώβρακα, 2 ζεύ-
γη κάλτσες, όλα μάλλινα,
και έχω τρεις μανδύας.
Όταν επισταθμεύομεν σε
χωρία, έχομεν και φωτιά
πολλή. Η τροφή είναι ολίγον
ακανόνιστος, μέχρι δε προ
ολίγου εστερρούμεθα και
αινοπινεύματος, προ ημερών
όμως ήρχισεν να δίδει η επι-
μελητεία κονιάκ, ρούμι, φα-
νέλλες και έτσι μπαλωνό-
μεθα. Οι πυρετοί, Δόξα τω
θεώ, εξαλείφθησαν, ήρχισεν
όμως κατ' ανησυχητικών βαθ-
μόν η ψείρα, διότι δεν δυνά-
μεθα ν' αλλάζωμεν συχνά,
διότι δεν μπορούμε να πλύ-
νωμεν τα λερωμένα ρούχα.
Και πάλιν Σας επαναλαμ-
βάνω να μη στενοχωρήσθε,
διότι, εάν το κακό περιο-
ρισθεί έως εδώ, θα περά-
σει. Μανθάνομεν ότι εις
Αθήνας επικρατεί ακρίβεια.
Φαντάζομαι την οικονομικήν
στενοχωριάν της Οικογε-
νείας μας. Ελπίζω ότι θα
έχω, όταν επιστρέψω, μι-
κράς τινάς οικονομίας, ίνα
ανακουφισθώμεν [...]. Το μόνον
όπου εχάλασαν τελείως
τα παπούτσια μου και φορώ
τα αδιάβροχα, τα οποία και

Λαϊκή λιθογραφία της εποχής. Τα έθνη της Βαλκανικής, Βούλγαροι, Έλληνες, Σέρβοι και Μαυροβούνιοι, ενώθηκαν κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, σημειώνοντας σημαντικές νίκες. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

ρα από αξίωσή του, την οποία δεν αποδέχτηκε η Πύλη, να εξασφαλίσει ευνοϊκή συνοριακή ρύθμιση. Ακολούθησε λίγες ημέρες αργότερα η Βουλγαρία, σε απάντηση στην επιστράτευση και τη συγκέντρωση στρατευμάτων της Τουρκίας στη Θράκη. Στις 30 Σεπτεμβρίου/13 Οκτωβρίου οι πρέσβεις της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας αξίωσαν επισήμως από την οθωμανική κυβέρνηση να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στις κτήσεις της αυτοκρατορίας στην Ευρώπη, αξίωση που συνιστούσε ουσιαστικά τελεσίγραφο*, το οποίο η Πύλη δεν ήταν δυνατόν να αποδεχτεί.

Οι μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης εξεπλάγησαν τόσο από τη σύμπραξη των τεσσάρων χωρών κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και από τις συναπτές νίκες που κέρδισαν οι σύμμαχοι σε βραχύ χρονικό διάστημα. Η περιφρόνηση με την οποία εκ παραδόσεως αντιμετώπιζε η Πύλη τις τέσσερις χώρες και η αδυναμία των μεγάλων δυνάμεων να επέμβουν από κοινού εγκαίρως έδωσαν τη δυνατότητα στους συμμάχους να καταγάγουν αποφασιστικές νίκες και να απελευθερώσουν το μεγαλύτερο τμήμα της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, ώστε να ανατραπεί άρδην η έως τότε κατάσταση και να μην μπορεί πλέον να γίνει λόγος για την αποκατάσταση του προ του πολέμου εδαφικού καθεστώτος. Στις **17/30 Μαΐου 1913 υπογράφηκε στο Λονδίνο η Συνθήκη Ειρήνης**, η οποία προέβλεπε την εκχώρηση όλων των κτήσεων

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος. Τον Οκτώβριο του 1912 η Ελλάδα, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βουλγαρία, συνασπισμένες με διμερείς μεταξύ τους συμμαχίες, προκάλεσαν πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με σκοπό να απελευθερώσουν τα εναπομείναντα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας που διεκδικούσαν. Ήταν ο πρώτος από δύο διαδοχικούς πολέμους, τους Βαλκανικούς Πολέμους, που τερματίστηκαν το θέρος του 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, η οποία ουσιαστικά έθεσε τέλος στην τουρκική κυριαρχία στην Ευρώπη και άλλαξε ριζικά τον πολιτικό χάρτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Τον πόλεμο προκάλεσε το Μαυροβούνιο στις 25 Σεπτεμβρίου/8 Οκτωβρίου 1912, ύστε-

Β. Χατζή (1865-1915), «Η Ναυμαχία της Έλλης», Εθνική Πινακοθήκη, Συλλογή Κουτλίδη, Αθήνα. Στις 3 Δεκεμβρίου 1912 ο ελληνικός στόλος, με επικεφαλής τον υποναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, κατανίκησε τον τουρκικό σε ναυμαχία κοντά στον Ελλήσποντο, εξασφαλίζοντας την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο.

του σουλτάνου στα δυτικά της γραμμής Αίνου-Μηδείας, εκτός της Αλβανίας, στους συμμάχους ηγεμόνες της Ελλάδας, της Βουλγαρίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου. Με την ίδια Συνθήκη του Λονδίνου ο σουλτάνος παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του στην Κρήτη, ενώ οι έξι μεγάλες δυνάμεις αναλάμβαναν να ορίσουν τα σύνορα της Αλβανίας και να καθορίσουν το μέλλον των νήσων του Αιγαίου. Η Συνθήκη σιωπούσε ως προς την κατανομή των εδαφών που είχαν κατακτήσει οι σύμμαχοι, αλλά και ως προς την τύχη των Δωδεκανήσων, τα οποία είχαν κατακτήσει οι Ιταλοί κατά τη διάρκεια του δικού τους νικηφόρου πολέμου εναντίον των Τούρκων (1911-1912) και τα οποία δήλωναν τότε ότι θα τα κατείχαν προσωρινώς.

Διαφωνίες μεταξύ των συμμάχων. Η σιωπή της Συνθήκης του Λονδίνου ως προς τα ζητήματα αυτά υποδήλωνε τις σοβαρές διαφωνίες, που είχαν ήδη διαφανεί, τόσο στους κόλπους των συμμάχων όσο και μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η Σερβία και η Βουλγαρία, οι οποίες με τη συνθήκη συμμαχίας που είχαν υπογράψει στις 28 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1912 είχαν αφήσει έξω από κάθε διακανονισμό την Ελλάδα, βρέθηκαν μετά την έναρξη των εχθροπραξιών μπροστά σε οδυνηρή έκπληξη. Τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Βούλγαροι, οι οποίοι δεν έκρυβαν την περιφρόνησή τους για τον ελληνικό στρατό και τις δυνατότητές του, ανέμεναν να περιοριστεί η ελληνική προσπάθεια στην Ήπειρο. Η ταχεία προέλαση του ελληνικού στρατού στη Μακεδονία εξέπληξε τόσο τους μεν όσο και τους δε, ενώ η Βουλγαρία ανησύχησε ιδιαίτερος για την τύχη της **Θεσσαλονίκης**. Ο αρχιστράτηγος και διάδοχος του ελληνικού θρόνου Κωνσταντίνος προήλασε ταχύτατα, ύστερα από προτροπή του Βενιζέλου, κατά της Θεσσαλονίκης, όπου έφτασε με ισχυρές

αυτά θα χαλάσουν και δεν γνωρίζω αν θα υπάγωμεν εις πόλιν τινά ίνα αγοράσω άλλα. Ήδη προσφέρατε εις όλους τους συγγενείς και φίλους τους ασπασμούς μου και επιτέ εις όλους να μου γράφουν, ίνα παρηγορούμαι.

Σας γλυκοφιλώ πολύ,
Δ. Κ. Δάρας».

(Σημείωση: Ο Δημήτριος Δάρας πολέμησε στην πρώτη γραμμή ως έφεδρος ανθυπολοχαγός στον 3ο λόχο του 8ου εφέδρου τάγματος ευζώνων της VI Μεραρχίας. Σπούδασε νομικά και διατέλεσε επικεφαλής της στρατιωτικής δικαιοσύνης κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία.)

Ημερολόγια και Γράμματα από το Μέτωπο, Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913, εισαγωγή - επιμέλεια Λύντια Τρίχα, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1993², σ. 229-230.

Λαϊκή λιθογραφία που απεικονίζει την παράδοση της Θεσσαλονίκης στον διάδοχο Κωνσταντίνο, επικεφαλής του ελληνικού στρατού, από τον Τούρκο Ταχσίν πασά (27 Οκτωβρίου 1912). Η ταχεία ελληνική προέλαση προς τη Θεσσαλονίκη απέτρεψε την είσοδο των Βουλγάρων στην πόλη. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Κωνσταντίνος στο ελληνικό στραπείο στο Χατζή-Μπειλί, μετά τη σύναψη ανακωχής με τη Βουλγαρία και πριν από τη μετάβαση του Έλληνα πρωθυπουργού στο Βουκουρέστι. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

δυνάμεις, και αξίωσε από τον Τούρκο διοικητή Χασάν Ταχσίν πασά την παράδοση της πόλης την 27η Οκτωβρίου (π.η.). Πράγματι ο Τούρκος διοικητής παρέδωσε την πόλη στους Έλληνες πολιορκητές, όταν δε έφτασαν εν σπουδή ισχυρές βουλγαρικές στρατιωτικές δυνάμεις και ζήτησαν να παραδοθεί και στους Βουλγάρους η πόλη, ο Χασάν Ταχσίν πασάς απάντησε πως η Θεσσαλονίκη είχε ήδη αλλάξει κυρίαρχο. Στις 22 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1913 οι Τούρκοι, ύστερα από νέες ήττες, παρέδωσαν τα Ιωάννινα στους Έλληνες και την Αδριανούπολη στους Βουλγάρους, ενώ τον Απρίλιο παρέδωσαν τη Σκόδρα στους Σέρβους.

Η Βουλγαρία ωστόσο αρνιόταν κάθε συζήτηση για μείωση της έκτασης των εδαφών που έκρινε πως της ανήκαν, σύμφωνα με τη συνθήκη της 28ης Φεβρουαρίου/13ης Μαρτίου 1912 που είχε υπογράψει με τη Σερβία, και προέβαινε σε προκλήσεις σε βάρος των Ελλήνων και των Σέρβων. Οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Σερβίας πραγματοποίησαν για τον λόγο αυτόν ανεπίσημες

Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/ 10 Αυγούστου 1913) καθόρισε τα σύνορα της Βουλγαρίας με την Ελλάδα, τη Σερβία και τη Ρουμανία. Η Ελλάδα διπλασίασε σχεδόν τα εδάφη και τον πληθυσμό της.

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ

Α΄ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
(Οκτώβριος 1912 - Μάιος 1913)**Μέτωπο Μακεδονίας**

Μάχη Ελασσόνας (6-7 Οκτωβρίου 1912).

Μάχη Σαρανταπόρου (9-10 Οκτωβρίου).
Πρώτη σημαντική νίκη, άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της Δυτικής Μακεδονίας.

Απελευθέρωση Κοζάνης (11 Οκτωβρίου).
Διάβαση ποταμού Αλιάκμονα (13 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Κατερίνης και Βέροιας (16 Οκτωβρίου).

Μάχη Γιαννιτσών (19-20 Οκτωβρίου). Άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης.

Είσοδος ελληνικού στρατού (1η Μεραρχία) στη Θεσσαλονίκη (27 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Φλώρινας (7 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Καστοριάς (10 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Κορυτσάς (7 Δεκεμβρίου).

Μέτωπο Ηπείρου

Κατάληψη υψωμάτων Γριμπόβου (6 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Φιλιπιάδας (12 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Πρέβεζας (21 Οκτωβρίου).

Μάχη στα Πέντε Πηγάδια (24-30 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Χιμάρας από Σπύρο Σπυρομήλιο (5 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Σκάλας Παραμυθιάς (26 Νοεμβρίου).

Πολιορκία Μπιζανίου (29 Νοεμβρίου 1912 - 19 Φεβρουαρίου 1913).

Τελική επίθεση και κατάληψη Μπιζανίου (19-21 Φεβρουαρίου 1913).

Είσοδος ελληνικού στρατού στα Γιάννενα (22 Φεβρουαρίου 1913).

Απελευθέρωση Κόνιτσας (24 Φεβρουαρίου).

Απελευθέρωση Αγίων Σαράντα, Αργυροκάστρου και Δελβίνου (3 Μαρτίου).

Κατάληψη Τεπελενίου (4 Μαρτίου).

Αγώνες στη θάλασσα

Κυριαρχία ελληνικού ναυτικού στο Αιγαίο:

Απελευθέρωση Λήμνου (8-9 Οκτωβρίου 1912).

Βύθιση τουρκικής κορβέτας «Φετίχ Μπουλέντ» στο λιμάνι Θεσσαλονίκης (18 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Θάσου και Ίμβρου (18 Οκτωβρίου 1912).

Απελευθέρωση Αγίου Ευστρατίου και Σαμοθράκης (19 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Ψαρών (22 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Τενέδου (24 Οκτωβρίου).

Απελευθέρωση Αγίου Όρους (2 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Ικαρίας (4 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Λέσβου (8 Νοεμβρίου).

Απελευθέρωση Χίου (12 Νοεμβρίου).

Ναυμαχία Έλλης (3 Δεκεμβρίου 1912).

Ναυμαχία Λήμνου (5 Ιανουαρίου 1913).

Ένωση Σάμου με Ελλάδα (2 Μαρτίου 1913).

Β΄ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
(Ιούνιος-Ιούλιος 1913)**Νίκες του ελληνικού στρατού κατά των βουλγαρικών δυνάμεων**

Μάχη Κιλκίς-Λαχανά (19-21 Ιουνίου 1913).

Μάχη Δοϊράνης (23 Ιουνίου).

Κατάληψη Στρώμνιτσας (26 Ιουνίου).

Κατάληψη στενών Κρέσνας (8-11 Ιουλίου).

Μάχη Σιμιτλί (12-13 Ιουλίου).

Μάχη Άνω Τζουμαγιάς (17 Ιουλίου).

Απελευθέρωση ελληνικών πόλεων Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης

Απελευθέρωση Κιλκίς (21 Ιουνίου).

Απελευθέρωση Καβάλας (26 Ιουνίου).

Απελευθέρωση Σιδηροκάστρου (28 Ιουνίου).

Απελευθέρωση Σερρών (28 Ιουνίου το απόγευμα· το πρωί της ίδιας ημέρας οι Βούλγαροι είχαν κάψει ολοσχερώς την πόλη).

Απελευθέρωση Δράμας (1 Ιουλίου).

Απελευθέρωση Αλεξανδρούπολης και Ξάνθης (12 Ιουλίου).

Απελευθέρωση Κομοτηνής (14 Ιουλίου).

επαφές, οι οποίες κατέληξαν την 18η Μαΐου/1η Ιουνίου στην **Ελληνοσερβική Συμμαχία**, συνθήκη φιλίας και αμυντικής συμμαχίας, που έκρινε εν τέλει την έκβαση των διαφορών μεταξύ των συμμάχων του πολέμου κατά της Τουρκίας. Με τη συνθήκη αυτή οι δύο χώρες προσέφεραν την αμοιβαία εγγύηση ότι θα κρατήσουν οριστικά τις εδαφικές τους κτήσεις και ανέλαβαν την υποχρέωση, σε περίπτωση που ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη δεχόταν επίθεση από τρίτη χώρα, να παράσχουν τη βοήθειά τους αμοιβαίως και να μη συνάψουν χωριστή ειρήνη με την επιτιθέμενη χώρα παρά μόνον από κοινού. Η ελληνοσερβική συνθήκη ήταν δεκαετούς ισχύος και μυστική.

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος και η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Επεισόδια μεταξύ των Βουλγάρων από το ένα μέρος και των Ελλήνων και των Σέρβων από το άλλο σε δύο κύριες εστίες, στη Νιγρίτα και στη Γευγελή αντιστοίχως, που είχαν προκληθεί από τη βουλγαρική πλευρά, κατέληξαν σε εχθροπραξίες, οι οποίες κορυφώθηκαν τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1913 και διέψευσαν τις ελπίδες των Βούλγαρων στρατιωτικών. Οι βουλγαρικές δυνάμεις ηττήθηκαν σε όλα τα πεδία των μαχών που διεξήγαγαν εναντίον των ελληνικών και των σερβικών δυνάμεων. Ευθύς μετά την έναρξη των εχθροπραξιών βρήκαν την ευκαιρία η Ρουμανία από τα βόρεια και η Τουρκία από τα ανατολικά να καταλάβουν εδάφη της Βουλγαρίας.

Τη λύση εν τέλει διευκόλυνε η Ρουμανία, όταν η Βουλγαρία έσπευσε να υπογράψει ανακωχή με τη χώρα αυτή, καθώς τα ρουμανικά στρατεύματα βρίσκονταν στα πρόθυρα της βουλγαρικής πρωτεύουσας. Χωρίς την ενεργό συμπαράσταση από τις μεγάλες δυνάμεις, η Βουλγαρία αποδέχτηκε τους όρους των αντιπάλων της, και την 30ή Ιουλίου οι πληρεξούσιοι της Ελλάδας, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας συνήλθαν στο Βουκουρέστι.

Η ομώνυμη Συνθήκη Ειρήνης, που υπογράφηκε στο Βουκουρέστι την 28η Ιουλίου/10η Αυγούστου 1913, κατακύρωσε την Καβάλα και την περιοχή της στην Ελλάδα, στη δε Σερβία και τη Ρουμανία τις περιοχές που είχαν κατακτήσει στον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας, ο οποίος έμεινε γνωστός ως Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος. Είχε προηγηθεί της υπογραφής της **Συνθήκης του Βουκουρεστίου** η αναγνώριση –με την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Ρουμανίας– θρησκευτικών και εκπαιδευτικών προνομίων στους **Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας**. Στην επιστολή του προς τον Ρουμάνο ομόλογό του, με ημερομηνία 5 Αυγούστου 1913, ο Έλληνας πρωθυπουργός ανέφερε ότι η Ελλάδα συμφωνούσε να παράσχει αυτονομία στα σχολεία και τις εκκλησίες των Βλάχων της Ηπείρου και της Μακεδονίας και να επιτρέψει τη σύσταση επισκοπής των Βλάχων, να δώσει δε τη δυνατότητα στη ρουμανική κυβέρνηση να επιχορηγεί αυτά τα εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά ιδρύματα, υπό την επίβλεψη φυσικά της ελληνικής κυβέρνησης. Ήταν μια παραχώρηση της Ελλάδας που κρίθηκε τότε απαραίτητη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η υποστήριξη της Ρουμανίας στο ζήτημα της Καβάλας, αλλά η οποία προκάλεσε αργότερα προβλήματα στις ελληνορουμανικές σχέσεις.

Οι Βλάχοι

«Οι Έλληνες, στην καταγωγή και τη συνείδηση, Βλάχοι (γνωστοί και ως Κουτσόβλαχοι και Αρωμούνοι, επίσης κατά περιοχές και ως Αρβανιτόβλαχοι, Καραγκούνοι, Φρασσαριώτες κ.λπ.) είναι δίγλωσσοι Έλληνες ποιμένες και κτηνοτρόφοι (Κ. Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Αιτωλοακαρνανίας), που παράλληλα προς τα Ελληνικά μιλούν μια λατινογενή διάλεκτο, τα Βλάχικα ή Κουτσοβλάχικα ή Αρωμουνικά. Η γλωσσική τους συγγένεια (όχι εθνολογική!) με τους Ρουμάνους οφείλεται στο ότι τόσο τα Αρωμουνικά όσο και τα Ρουμανικά ανάγονται σε κοινή γλωσσική πηγή, την Ανατολική ή Βαλκανική Λατινική [...]. Η ονομασία Βλάχοι ανάγεται γλωσσικά στο όνομα γαλατικού φύλου *Volcae* (εκλατινισμένου από τις επιδρομές του σε ρωμαιοκρατούμενες περιοχές), που οι Γερμανοί ονόμασαν *Valah*, χαρακτηρίζοντας μ' αυτό όλους τους λατινόφωνους υπηκόους του ρωμαϊκού κράτους. Από το γερμανικό *Valah* προήλθαν οι εθνικές ονομασίες Ουαλοί (Βρετανία), Βαλλόνοι (Βέλγιο), Γκωλούα (πβ. ντε Γκωλ) (Γαλλία) και *Valah* > *vlah* > Βλάχος (Βυζάντιο)».

Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998, λήμμα Βλάχοι-Ουαλοί-Βαλλόνοι.

Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τα εδαφικά κέρδη της Ελλάδας από τους Βαλκανικούς Πολέμους.
2. Ποιες συνέπειες είχαν οι συνθήκες της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης στην πολιτική ζωή της Ελλάδας και στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία;
3. Να περιγράψετε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο ελληνικός στρατός με βάση την επιστολή του έφεδρου ανθυπολοχαγού Δ. Δάρα από το μέτωπο.

